

Роман СКАБАРА

ЗАВДАННЯ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ У ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Електоральна (виборча) географія належить до тих галузей політичної географії, які саме після проголошення незалежності України, з початком становлення громадянського суспільства, в час всеохопної трансформації економічного і духовного життя мали б набути нової, конструктивної якості. Відкинувши старі псевдонаукові принципи, електоральна географія в Україні, на нашу думку, ще не спромоглася виробити тих найзагальніших підходів до більш об'єктивного аналізу результатів виборчих кампаній на загальнодержавному та регіональному рівнях, які виведуть її на рівень розвитку, притаманний таким дослідженням в європейських державах та США.

Проведення Всеукраїнського референдуму, виборів Президента, Верховної Ради та рад місцевого рівня, що відбулися протягом 1991-1994 рр., до певної міри сприяли зростанню інтересу до досліджень виборчої географії, передовсім прикладного спрямування. Політичні партії, окремі політики, державні установи хочуть мати перед собою об'єктивний коротко- чи довготерміновий прогноз результатів голосувань, аналіз взаємозв'язку електоральної активності і чинників соціально-економічного характеру, що її визначають.

У зв'язку із прийняттям у вересні минулого року Верховною Радою нового Закону "Про вибори народних депутатів України", у якому передбачено проведення наступних парламентських виборів навесні 1998 року на змішаній (пропорційно-мажоритарній) основі, найактуальнішим завданням електоральної географії в Україні, на наше переконання, могло б стати наукове обґрунтування справедливого поділу меж мажоритарних одномандатних округів.

Не дивно, що кожен кандидат, партія чи блок прагнуть мати рівні стартові можливості у виборчих "перегонах". Адже чим більша за кількістю електорату виборча одиниця, тим більші витрати на агітацію повинні нести претенденти на обрання. Саме тому першим і засадничим принципом утворення округів мала б стати приблизно однакова ($\pm 2-3\%$) кількість електорату у ньому. В умовах України такого результату важко досягти без подолання адміністративних кордонів областей. Потрібно завжди мати на увазі неоднакові темпи приросту чи скорочення кількості населення у вже виділених у 1994 році округах (виключно в межах областей). Так, за 1994-97 рр. населення Донбасу зменшилося на 350 тис. чоловік, Придністров'я - на 140, Слобожанщини - на 190, Кримської АР - зросло на 30 тис. чоловік, Київщини - на 80. Кожен з цих регіонів має свої особливості електоральної поведінки й активності, що зумовлено відмінностями у рівнях соціально-економічного розвитку, національними традиціями, неоднаковим ступенем розвитку партійно-політичних сил, засобів масової інформації тощо.

Проте автори Закону "Про вибори народних депутатів України" і Верховна Рада, яка цей Закон підтримала, зігнорували сказане вище. Знову у пункті 2 статті 8 "Утворення виборчих дільниць" читаємо, що "виборчі дільниці утворюються окремими виборчими комісіями за поданням Київської, Севастопольської міських рад, районних рад, міських рад у межах території одномандатних виборчих округів, а у разі відсутності таких подань - на підставі пропозицій відповідних міських голів або голів рад". Тобто, попри те, що у пункті 4 статті 7 названого Закону йдеться про недопустимість відхилення кількості виборців у виборчому окрузі більше як на 10 відсотків, реально у місцевих рад є можливість маніпулювання межами округів. У цьому

контексті потрібно відзначити на диво прихильне ставлення Верховної Ради до національних меншин (пункт 1 і 2 статті 7)¹.

Багатий статистичний матеріал 1994 року свідчить, що перехід від мажоритарної до змішаної системи виборів в Україні відбувся дещо "неприродно". Тобто депутати вирішили своїм втручанням пришвидшити процес структуризації парламенту. Проте ніхто не говорить, що так само штучно неможливо структуризувати суспільство.

Наприклад, у Львівській області тільки кожен десятий кандидат на виборах 1994 року репрезентував конкретну політичну силу. 10,9-15,4% висуваних від партій також було у списках для обрання в Івано-Франківській, Хмельницькій, Миколаївській, Харківській областях. В інших регіонах держави аналогічна ситуація. Політичні партії, зупинившись у своєму розвитку на стадії дискусійних клубів, окрім кількох найбільш багаточисельних, мають обмежений вплив на політичні процеси у загальнодержавному масштабі. Громадяни ж у переважній своїй більшості орієнтуються на особисті якості кандидатів у депутати, а не на їх належність до тієї чи іншої партії. Саме тому найбільший інтерес мас-медіа весною 1994 року викликала не боротьба програм, а боротьба між собою окремих осіб, зокрема, на Львівщині, це: О. Гудима - Л. Скорик, С. Хмара - Михайло Горинь, А. Шкіль - В. Пинзеник, І. Макар - Л. Танюк, Я. Іллясевич - З. Ромовська, І. Вітович - Микола Горинь, І. Калинець - Т. Стецьків. Львівщина на кілька місяців перетворилася на арену "війни компроматів" між колишніми соратниками по боротьбі за незалежність України, результатом чого стало наростання скептицизму у ставленні виборців до своїх представників у Верховній Раді.

Жодна з діючих в області політичних організацій у 1994 році не змогла запропонувати електоратові повний список із 23 своїх кандидатів. Навіть припустивши, що окремі ідеологічно близькі партії координували між собою висунення кандидатів, важко не помітити труднощі у залученні політичними організаціями на свій бік достатньої кількості претендентів на обрання. За інформацією виборчих комісій, лідером за кількістю учасників виборів весною 1994 року у Львівській області була праворадикальна СНПУ - 18 чол. (серед них - 5 непрацюючих, два студенти, лікарі, робітники); НРУ мав 17 кандидатів, УРП - 13, КУН - 12, ОУН в Україні - 11, УКРП і ДемПУ - по 7, УНА-УНСО і УНА - разом 8. Вікову структуру складу депутатського корпусу Львівщини, обраного протягом 1994 року, наведено автором у таблиці.

Якби вибори 1994 року відбувалися за пропорційною системою, коли виборці обирають список партій, то найбільш задоволеними були б прихильники НУ - 267,9 тис. голосів "за". Дальші місця займають відповідно КУН - 145,6, УРП - 91,6, СНПУ - 40,3, СПУ - 20,3, ДемПУ - 11,3, КПУ - 12,8. Особливо потрібно виділити УКРП. Її лідер народний депутат Степан Хмара вклав у скарбничку партії голоси 41 150 виборців (90,5% всього електорату УКРП у Львівській області).

Дослідники, на нашу думку, мали б розділити електорат реальний і т. зв. списковий. Так, за усіх 19 кандидатів, "підтримуваних" об'єднанням Нова Хвиля, віддано 383 тис. голосів "за". Проте в дійсності НХ підтримала 199 тис. виборців. Загальний електорат НХ склався із мешканців Львівської області, які проголосували за таких кандидатів, як О. Гудима, Ю. Ключковський, М. Косів, Я. Кендзьор усі - НРУ), Михайло Горинь (УРП), тодішній Голова Львівської обласної ради Микола Горинь, які членами Нової Хвилі ніколи не були.

Ситуація з висуненням кандидатів у Верховну Раду і органи місцевого самоврядування у 1998 році кардинально не змінилася. Центральна виборча комісія зареєструвала списки 30 партій, виборчих об'єднань і блоків для участі у парламентських виборах 1998 року. У партійних списках - 3605 чоловік, тобто середній виборчий список складається не з 225 (за можливою кількістю депутатів), а з 160 чоловік. У виборах за партійними списками

¹ Закон України "Про вибори народних депутатів України" // Урядовий кур'єр. - 1997. - № 199-200.

брали участь майже 400 жінок (12% кандидатів), 505 (14%) - керівники державних чи акціонованих підприємств. Державних службовців із структур Адміністрації Президента, Кабінету

Міністрів, апарату ВР, адміністрацій найбільше у списку Аграрної партії - 60 чоловік. За віком кандидатів виділяються Прогресивна соціалістична партія (17 пенсіонерів із 83

Розподіл кандидатів у депутати і обраних депутатами Львівської міської ради, Верховної Ради України та Львівської обласної ради від міста Львова за віком (чол. %)

Вік	Верховна Рада (1994 рік)				Львівська обласна рада				Львівська міська рада			
	канд.		депут.		канд.		депут.		канд.		депут.	
до 19									1	0,3		
20-24					2	1,4			18	5,7	3	6,1
25-29	8	8,4			7	4,8	3	17,6	27	18	1	2,0
30-34	4	4,2			13	8,8			38	12,0	7	14,3
35-39	15	15,8			21	14,3	5	29,4	59	18,8	10	20,4
40-44	22	23,1	2	50,0	30	20,4	3	17,6	48	15,3	3	6,1
45-49	14	14,7			28	19,0	2	11,8	44	14,0	12	24,5
50-54	8	8,4			20	13,6	2	11,8	35	11,1	4	8,2
55-59	13	13,7	1	25,0	18	12,2	2	11,8	20	6,4	3	6,1
60-64	8	8,4			7	4,8			19	6,0	6	12,2
65-69	2	2,1	1	25,0	1	0,7			5	1,8		
70-74	1	1,2										
Разом	95	100	4	100	147	100	17	100	314	100	49	100

кандидатів) і партія "Реформи та порядок" (18 студентів).

У 225 одномандатних виборчих округах - більше 5000 кандидатів, з них 2600 - самовисуванці.

Надзвичайно висока кількість кандидатів у мажоритарних округах, незвично великі обсяги партійного бюлетеня, проведення в один день - 29 березня 1998 року - виборів до представницьких органів влади всіх рівнів є одним із чинників, що знижує електоральну активність, особливо у тих регіонах держави, де склалась важка соціально-економічна ситуація.

У 1994 році на Львівщині, як і в інших областях, виборча активність була зразковою (електоральну активність за районами Львівської області дивись у таблиці 2). До урн прийшло від 74,1% внесених у списки (Галицький в. о. № 260 м. Львова) до 93,5% (Городоцький в.о. № 273). Загальна тенденція більшого абсентеїзму (неучасті у виборах) серед мешканців міст проявилась і в нашій області. Так, у Дрогобицькому міському в. о. у виборах взяли участь 87,7% електорату, тоді як у Дрогобицькому районному - уже 92,1%. 26 червня 1994 року під час першого туру виборів Президента України тільки на Яворівщині та Жовківщині частка виборців, що проголосували, нижча від 80% - 64,9 і 76,1% (саме ці адміністративні райони були ареалами переважаючого впливу націонал-радикальних політичних сил на виборах у Верховну Раду). У той же час в обласному центрі за районами активність, виборців становила (відсотків списку): Личаківський - 67,3, Франківський - 67,6, Галицький - 71,7, Шевченківський - 71,8, Залізничний - 74,5.

Останнім часом науковці велику увагу приділяють дослідженню особливостей електоральної поведінки осіб різного віку. У цьому контексті потрібно зауважити, що досліднику практично неможливо абсолютно точно визначити вікову структуру електорату партії чи об'єднання за результатами виборів, бо для цього потрібно мати у користуванні списки виборців по усіх дільницях, де є відмітка про участь у голосуванні і вік громадянина. Соціологічні дослідження, що проводяться в день голосування, часто спотворюють реальну ситуацію. Аналіз списків виборців по кількох дільницях

Львова (більше семи тисяч виборців) свідчить, що найбільш активний електорат - у віці від 55 до 70 років (85,6% взяли участь у виборах 26 червня 1994 року і 7 5,6% - 10 липня). Неохоче брали участь у виборах львів'яни 25—29 років (відповідно 45,3, 37,3%), серед електорату старше 90 років до урн прийшли 28,6% (перший тур) і всього 14,3% (другий тур). Для усіх вікових груп характерне зниження активності між двома турами виборів до Верховної Ради, але найрізкіше воно проявилось у вікових групах до 19 років

- зниження на 15,6%, 30-34 років - 19,7%, 40-44 років - 13,6 %, 45-49 років - 13,1%.

Результати попередніх парламентських і президентських виборів в цілому підтвердили ті тенденції, про існування яких багато науковців говорять вже після 1991 року. Мова йде про відмінності у голосуванні різних регіонів України. Це, на нашу думку, зумовлено сукупною дією кількох чинників, елімінація яких стає головним завданням політиків, які планують перемагати на виборах, науковців, представників органів управління різного рівня. Значний і досить часто вирішальний внесок у дослідження геопросторового аспекту виборів в Україні можуть зробити і представники електоральної (виборчої) географії.

Виділення головних чинників впливу на електоральну поведінку, що є одним із завдань цього наукового напрямку в Україні, має обов'язково відбуватися з урахуванням не тільки їх чинників соціально-економічної групи (відмінності у рівні соціального забезпечення, доходів, соціальному стані), а в першу чергу особистісно-психологічної, тобто національного характеру.

Громадянське суспільство передбачає тісний взаємозв'язок населення і влади (електорату і виборних органів). Тому електоральна географія повинна, окрім всього іншого, прослідковувати зв'язки по лінії населення-влада, аналізуючи розподіл бюджетних коштів, коштів державних і галузевих програм соціально-економічного розвитку у територіальному аспекті.

Статистика виборів повинна більшою мірою бути задіяною для політичного (електорального) районування України. Саме під час кампаній з обрання депутатів, коли забезпечено таємність голосування, можливе і нагально потрібне виявлення політичних симпатій різних за ієрархічним рівнем територіальних одиниць держави. Таке районування покликане не тільки виявити особливості електоральної поведінки населення, але й намітити головні напрями регіональної політики державної влади. Від орієнтації у своїй діяльності конкретного політика, партії, блоку на об'єктивні результати виборчого районування у майбутньому залежатиме можливість їх повторного обрання.

Отже, розвиток досліджень в електоральній географії України повинен допомогти становленню елементів громадянського суспільства, сприяти зростанню авторитету виборної влади. Для політичної географії і географічної науки в цілому електоральна географія у найближчій перспективі, на нашу думку, може стати важливим ядром росту, через яке відродиться інтерес до прикладних досліджень суспільно-географічного характеру.